

דתישבו

בס"ד

פרשת מקץ, תשע"ז, מספר 1201

מבירא עמיקתא למשביר על כל ארץ מצרים

אברהם סופר

מספר אותם לאחיו. הם פותרים אותם מיד ומעצימים את איבתם כלפיו (ספורנו, לז:ו). בשלב זה המקרא מתאר את תחושת האחים במילים: "וַיִּקְנְאוּ בוֹ אֶחָיו" (לז:יא). דבר זה תמוה; שהרי היינו מצפים לקנאה של האחים בעת שהעדיף יעקב את יוסף על פניהם ועשה לו כתונת פסים, ולשנאה כאשר סיפר יוסף את חלומותיו! במקום זאת המקרא מתאר שנאה בתחילה וקנאה בסוף. לדעתו, הטעם לדבר הוא שבשלב שבו תפר יעקב ליוסף את כתונת הפסים, חשו אחיו שהוא עושה זאת מתוך אהבה מהולה ברחמים על מעמדו האישי-הטרגי של יוסף, ולכן שנאו אותו על היותו בן מועדף. ברם כאשר שמעו את חלומותיו של יוסף, הם הפנימו את ההכרה שיוסף הוא הבן הנבחר, זה שימשיך את שושלת אביו, בדומה להבל שהועדף על פני קין, יצחק על פני ישמעאל ויעקב על פני עשו. לכן, בשלב זה הם קינאו בו על היותו בחיר הבנים.

מכאן ואילך, תחושת הנבחרות מלווה את יוסף בכל אורחותיו. כאשר אחיו יוצאים לרעות את צאן אביהם בשכם, יעקב ירא שמא יאונה להם רע, ומבקש מיוסף ללכת ולראות את שלומם. יוסף נעתר מיד ואומר "הנני" (לז:יג). הן בקשתו של יעקב והן תגובתו של יוסף מעוררות תמיהה, ונראות מנותקות מרצף המאורעות: הרי יוסף ידע שאחיו שונאים אותו עד כדי כך שאינם יכולים לומר לו שלום, ואילו יעקב ידע (לכל הפחות) שהאחים מקנאים ביוסף! אלא שלפי הפירוש המוצע להלן, הדברים ברורים: יעקב הניח כי יוסף הוא ממשיך דרכו, ובשל כך עשה לו את כתונת הפסים. חלומותיו של יוסף איששו בעיניו את הנחתו, ולכן "שמר את הדבר" (לז:יא) וציפה להגשמתם. יוסף ידע אף הוא, ולאחר חלומותיו, כי הוא הבן הממשיך והנבחר, ולכן שניהם לא נרתעו מאיבתם של האחים.

בפרשתנו חלה תפנית משמעותית באורחות חייו של יוסף: מאח נרדף, מבודד ועזוב, הוא עולה בבת אחת לגדולה, ומנהיג בפועל את האימפריה המצרית באותם ימים. ראוי לעקוב אחר אורחותיו של יוסף מראשיתו, ולבחון כיצד ראה את הנולד עוד מתחילת ההתרחשויות, ופעל בהתאם.

יוסף נולד למציאות משפחתית מורכבת וסבוכה. ללאה שישה בנים ולשתי השפחות, בלהה וזלפה – שני בנים לכל אחת. בלידתו אמרה אמו: "אֶסֶף אֶ-לְהִים אֶת חַרְפְּתִי" (ל:כג) וקראה לו יוסף מתוך תקווה כי יוסף לה ה' בן אחר, ובכך היא מעמדה שווה לכל הפחות למעמד השפחות.

כאשר יעקב מתכוון למפגש עם עשו, מושם יוסף לבדו לצד אמו (לג:ב). לאחר מכן אמו מתה בשעה שילדה את אחיו היחיד, ויוסף נותר לבדו לצד אחיו התינוק (לה:טז-כ). עד שלב זה נעדר יוסף כל ייחוד, ודמותו היא משנית במשפחתו הרחבה של יעקב. מעניין שעד למועד זה אין תיאור של קשר רגשי בין יעקב לבין יוסף, ואף לא מתוארת כל שיחה ביניהם.

בתחילת פרשת "וישב", לאחר שהתורה מונה את תולדותיו של עשו (בפרק ל"ו), היא עוברת לתולדות יעקב, ומתארת בהרחבה ובהבלטה את דמותו של יוסף. יש לתת את הדעת לכך שבשלב זה יוסף יתום מאם, בודד מאחיו, צעיר בשנים, ומשמש כנער משרת של בני השפחות (ראב"ע לז:ב). ברם, הכתוב מעיד כי "יִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו". מהו המקור לאותה אהבה, ומדוע תלה הכתוב את תולדותיו של יעקב ביוסף? על כך משיב המדרש (בראשית רבה, פד, ו), ומתאר מספר רב של קווי-דמיון באורחות חייהם של האב והבן. מהמדרש עולה כי יעקב הזדהה עם דמותו של יוסף וראה בו ממשיך דרכו הישיר, ובשל כך תפר לו את כתונת הפסים. יחס מפלה זה גרם לאחיו לשנוא אותו שנאה עזה עד ש"לא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֹם" (לז:ד).

יוסף מפנים היטב את המסר של אביו. הוא חולם את חלומותיו שהועידו אותו לגדולה, ובמקום לכבוש אותם לעצמו הוא

¹ רש"י: "לשון ענוה וזריזות, נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו".

² ספורנו: "שחשב שיהיה החלום אמתי, והיה מתאוה ומצפה שיתקיים".

וישחרר אותו, בהבינו כי האירועים התרחשו שלא באשמתו.

לאחר שנתיים ימים מתחיל יוסף לעלות לגדולה ולהגשים את ייעודו המקורי. הוא פותר לפרעה את חלומותיו, והלה מלבישו בגדי שש, מניח רביד זהב על צווארו, וממנה אותו למושל בכל ארץ מצרים. יוסף מגלה יכולת ניהולית אדירה, מחמש את ארץ מצרים בשנות השבע, ומשמש בפועל כמשביר של האזור כולו וכמנהיגו.

בשלב זה חלפו על יוסף קרוב ל-13 שנה שבהן היה מנותק לגמרי מאביו וממשפחתו, ובמהלכן עלה מבירא עמיקתא – פשוטו כמשמעו – לאיגרא רמא. לכאורה נראה כי זכרם השתכח ממנו ולו במקצת, בפרט לאור העובדה כי למרות שעלה לגדולה לא מצא לנכון לפנות לאביו ולהודיעו זאת. ברם, מיד כאשר נולד בנו הבכור, הוא קורא לו מנשה ואומר: "כִּי נִשְׁנִי אֶל־הַיִּם אֶת כָּל עַמְלִי וְאֶת כָּל בֵּית אָבִי" (מא:נא). הפועל "נשני" מתפרש מחד בהוראת "שכחה", וכך גם בחרו לפרשו מקצת מהמפרשים. אולם ניתן לפרשו גם מלשון "נושה", ופירוש זה נראה נכון יותר.³ יוסף אומר שבזכות הקב"ה הוא נעשה בעל חוב לאסונותיו ולמשפחתו. לשון אחר: בשל הטרגדיה האישית שלו, הוא עלה לגדולה ולכן הוא בוחר לקרוא לבכורו בשם זה. כך או כך, ברור כי משפחתו הגרעינית נמצאת בתודעתו כל העת.

כשהאחים מגיעים לשבור אוכל במצרים ומשתחווים לו, יוסף מזהה אותם מיד. יוסף אינו נזכר בהתעמרותם כלפיו, אלא בחלומותיו, והוא מבקש להגשימם. לכן הוא בא בעלילות דברים עמהם, ומטיח בהם אשמת ריגול. כל זאת הוא עושה כדי שגם בנימין יבוא עמהם, ואז כאשר כל אחיו כאחד ישתחוו לו, הוא יגשים את חלומותיו ויתגלה בפניהם. בכך יש מענה גם לשאלה, מדוע לאחר שעלה לגדולה במצרים, לא מצא יוסף לנכון להודיע לאביו שהוא חי; הוא ידע והבין כי האפשרות להגשמת חלומותיו קיימת רק בהיותו במצרים כמשנה למלך וכמשביר, ולא בארץ כנען כאחד האדם.⁴

בתיאור האמור, ומבין השיטין של הפסוקים, ניכרת כל העת הבנתו של יוסף את סוף דבר מראשיתו. הוא ידע כי אורחות חייו בכל שלב הם רצף ישיר ומרתק של השתלשלות אירועים לקראת מטרה א-לוהית שהוא נועד להגשימה. מהלך זה מתואר בתמציתיות ע"י יוסף עצמו, באומרו לאָחֵיו לאחר שהתגלה בפניהם (מה: ה-ח):

וְעַתָּה אֵל תַּעֲצָבוּ וְאַל יַחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי מִכְרַתֶּם אֹתִי הֲנֵה, כִּי לְמַחִיָּה שָׁלַחֵנִי

כאשר יוסף בא אל אחיו, הם מפשיטים ממנו את כתונת הפסים, משליכים אותו לבור ויושבים לאכול לחם, ולבסוף הוא נמכר לישמעאלים. במהלך כל התיאור האיום הזה, אין קולו של יוסף נשמע כלל. המקרא מתאר את מהלך הדברים באופן לקוני וחד-צדדי מנקודת ראותם של האחים, ואילו קולו של יוסף אינו נשמע כלל, גם לא מן הבור הריק. האחים לוקחים את הכותונת, טובלים אותה בדם, ומציגים אותה בפני יעקב באופן שמשמע ממנו כי יוסף נהרג. יעקב מתאבל ובוכה, אך ממאן להתנחם. לאור האמור לעיל, התנהגותם של יעקב ויוסף מובנת: יוסף אינו מתנגד לאחים ואינו מוחה, כי הוא יודע שהוא הבן הנבחר. הוא מקבל על עצמו את מעשי ההתעמרות של האחים בו, ביודעו כי מה שמתרחש הוא פרק מרצף של עניינים, שיוביל בסופו של דבר להגשמת חלומותיו. ואילו יעקב ממאן ומסרב להתנחם, מתוך ציפייה כי החלומות יתגשמו.

ואכן, מיד בהגיעו למצרים, יוסף מתחיל לעשות חיל בכל אשר הוא פונה, וה' מצליח את דרכו. אף פוטיפר המצרי שם לב לדבר (לט:ג-ד), מפקיד אותו על ביתו וזוכה בכך לברכת ה'. אולם אז מבקשת ממנו אשת אדוניו לשכב עמה, וכאשר הוא מסרב, היא מעלילה עליו עלילות דברים ומציגה את בגדו של יוסף כראיה לטענותיה (לט:טז-יח). ושוב, כבשעת מכירתו, הבגד משמש כראיה נסיבתית ושקרית למצבו העגום של יוסף. פוטיפר משליך את יוסף לבית הסוהר, אך גם כאן נדם קולו של יוסף. אין בכתוב כל תיאור או תגובה של יוסף לקנוניה שנרקמה נגדו. עולה מכאן דפוס התנהגות שיטתי ואופייני של יוסף: גם כאשר נעשה לו עוול גדול, הוא אינו מלין על כך, אלא מצדיק עליו את הדין, בשל הבנתו כי זהו שלב נוסף שיוביל אותו להגשמת ייעודו.

גם בבית הסוהר ה' מצליח את דרכו, ושר בית הסוהר מפקיד בידיו את האסירים (לט:כא-כג). מעניינת היא פרשנותו של האמורא שמואל (סוטה לו ע"ב), שבתחילה הייתה כוונתו של יוסף לשכב עם אשת פוטיפר, אולם דמותו של אביו נראתה לו בחלון ומנעה ממנו להיכשל. בעומקם של דברים נראה כי לא דמותו של אביו בלבד מנעה מיוסף להיכשל; העובדה כי הוא ממשיך דרכו הישיר של אביו ועתיד להיות מושיעם של אביו ומשפחתו היא שנשקפה ועלתה מדמותו של אביו, ובזכותה הצליח יוסף לעמוד בניסיון הפיתוי.

כאשר יוסף מציג את שני האירועים הללו מנקודת מבטו, ואומר לשר המשקים: "כִּי גָנַב גִּנְבֹתִי מֵאַרְץ הָעִבְרִים, וְגַם פֹּה לֹא עֲשִׂיתִי מְאִימָה כִּי שָׂמוּ אֹתִי בְּבוֹר" (מ:טו), הוא לא אומר זאת מתוך קטנות-אמנה ובטרוניה כלפי המקום, אלא מתוך מחשבה שפרעה יחוס עליו

³ ראו פירוש רש"י הירש על אתר.

⁴ ראו רמב"ן בפירושו לפרק מב:ט.

אֶ-לֵהִים לְפָנֶיכֶם... וַיִּשְׁלַחֲנִי אֶ-לֵהִים
לְפָנֶיכֶם לְשׁוֹם לְכֶם שְׂאֲרֵית בְּאֶרֶץ
וּלְהַחְיֹת לְכֶם לְפָלִיטָה גְדֹלָה. וְעַתָּה, לֹא
אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הִנֵּה כִּי הָאֶ-לֵהִים,
וַיִּשְׁמַנֵּי לְאֵב לְפָרְעָה וּלְאֲדוֹן לְכָל בֵּיתוֹ
וּמִשָּׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה
ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של
אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף